

ΝΕΕΣ ΕΠΟΧΕΣ

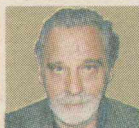
Ι Δ Ε Ε Σ • Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α • Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Ε Σ

Είμαστε χώρα διεφθαρμένη;

Το ελληνικό λεξιλόγιο θεωρείται το πλούσιο στον κόσμο και μια επιπλέον απόδειξη είναι οι πολλές εκφράσεις για το φαινόμενο της διαφθοράς σε όλες τις διαβαθμίσεις του. Από τον απατεώνα στο λαμόγιο, και από τον διεφθαρμένο στον συστηματικό αποδέκτη φακελακίων, η εθνική ομφαλοσκοπία, συνειπικουρούμενη από την αγχώδη σύνδεση όλων των τωρινών με το κλέος των ένδοξων προγόνων,

οδηγεί στο αναπόφευκτο συμπέρασμα. Είμαστε έθνος απατεωνίσκων, με έθος παγαποντισμού και κουλτούρα δωροδοκούντων και δωροδοκούμενων, σε μια διαρκή αντιστροφή και εναλλαγή των ρόλων του δράματος και μοναδικό στοιχείο διαφοροποίησης τον αριθμό των ψυφίων που αποτυπώνουν την σε χρήμα αποτιμώμενη πράξη. Το ερώτημα αν η διαφθορά δεν είναι «υποχρεω-

τικά» και «αναπόφευκτα» η ελληνική συμβολή στην παγκόσμια παραβατική κληρονομιά ουδόλως απασχολεί την ιδιωτική σφαίρα και τον δημόσιο πολιτικό λόγο. Εξάλλου, σε ολόκληρη την υφήλιο ο συμβιβασμός και η συμβάδιση της ατομικής ηθικής με τη δημόσια έκφρασή της και την ανάρρηση σε δημόσια αξιώματα δεν είναι πάντοτε επιτυχείς, αν δεν αποτελούν καν προαπαιτούμενα.

ΤΟΥ
Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ

Ετσι είναι εάν έτσι...νομίζουν

Μπορεί μια ολόκληρη χώρα να είναι διεφθαρμένη; Ως πολιτικό ταυτόχρονα και ρητορικό, το ερώτημα δεν έχει απάντηση. Αν οι ρητορείες δεν διαψεύδονται ούτε επιβεβαιώνονται, οι πολιτικές αποφάνσεις υποκρύπτουν ανομολόγητα μελήματα και άρρητες σκοπιμότητες. Με αυτή την έννοια, και άσχετα με τον άπρεπο και αυτόχρονα προσβλητικό χαρακτήρα του, ο χαρακτηρισμός μιας χώρας ως διεφθαρμένης αποκαλύπτει ελάχιστα για την ίδια τη χώρα. Αλλά αποκαλύπτει ίσως πολλά για τη συγκυρία μέσα στην οποία αυτό το ερώτημα εκφέρεται και για τους στόχους που μέσα από αυτό επιδιώκονται.

Πράγματι, η αναφορά σε συλλογικές παραβατικότητες και παθογένειες και μαζί με αυτές η παραπομπή στο κακό ή στο διεφθαρμένο δεν μπορεί ποτέ να είναι καθαρά «διαγνωστικές». Στο στόμα των εξουσιών μάλιστα, δεν μπορεί παρά να υπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες. Εξαγγέλλοντας και μεθοδεύοντας την κοινωνική πορεία προς το κοινό καλό, η πολιτική δεν κάνει τίποτε άλλο από το να αναγγέλλει τις αυτονόητες αξίες. Κάθε κοινωνία άλλωστε, το γνωρίζουμε καλά, δομείται διακρίνοντας ανάμεσα στο ομαλό και στο παθολογικό, με τα δικά της κριτήρια. Η ίδια η επιβίωση του πολιτισμού προϋποθέτει την θιάσωση των εξορμήσεων και την κανονάρχηση των συμπεριφορών. Στα πλαίσια αυτά λοιπόν, ο πολιτικός λόγος δεν χρειάζεται να πείθει. Αρκεί να υποβάλλει. Ακόμα και αν ουδείς νομιμοποιείται να μιλάει για διεφθαρμένες χώρες, διεφθαρμένες κοινωνίες και διεφθαρμένους λαούς, ο εξουσιαστικός λόγος έχει πάντα την ευχέρεια να επιλέγει ρητορικά τεχνάσματα που αρμόζουν στις περιστάσεις.

■ Αυτοκριτική αντί κριτικής

Οι φιλελεύθερες εξουσίες δεν έπαψαν άλλωστε ποτέ να ομιλούν για συλλογικές παραβατικότητες, να επικαλούνται συλλογικές ευθύνες και να απειλούν με συλλογικές συμβολικές κυρώσεις. Ευθυγραμμιζόμενος με τις κυρίαρχες ιδέες και τους άρρητους κοινωνικούς κανονισμούς, ο καλός πειθαρχημένος πολίτης είναι έμφοβος μπροστά στη συνείδησή του. Οι κάθε λογής παραβατικότητες προτού παταχθούν πρέπει να εσωτερικοποιούνται ως ηθικά αποδοκιμαστές. Από τη στιγμή που οι ατομικές ευθύνες παραμένουν κρυμμένες

πίσω από πέπλους αδιαφάνειας, η διάχυτη συλλογική ευθύνη εμφανίζεται λοιπόν ως από μηχανής θεός. Όταν είναι δύσκολο να αποκαλυφθεί «ποιος παρεξέκλινε» και «ποιος φταίει», οι αποφάνσεις «όλοι παρεκκλίνουν» και «όλοι φταίνε» προσθέτουν αληθοφανή επιχειρήματα σε ένα ιδεολογικό οπλοστάσιο που φαίνεται να ξεμεινει από πυρομαχικά. Όταν όλοι είναι ή έχουν υπάρξει ένοχοι, ελπίζεται ότι η αυτοκριτική θα αντικαταστήσει την κριτική.

Υπάρχει όμως και κάτι άλλο. Με την αναφορά σε «συλλογικά» κοινωνικά συμπτώματα παρακάμπεται η εγγενής δυσκολία συγκεκριμένης τεκμηρίωσης των παραβατικών συμπεριφορών. Από τη στιγμή που «όλοι φταίνε» αλλά ελάχιστοι θα αποκαλυφθούν, η έκταση της παρέκκλισης μπορεί να τεκμαίρεται μόνον από το γεγονός ότι «όλοι γνωρίζουν» τους μηχανισμούς της παραβατικότητας και της απόκρυψης. Δεν είναι τυχαίο ότι όλες οι αναφορές στη διαφθορά, τα παρατηρήτρια και οι

διεθνείς συγκρίσεις θεμελιώνονται αμετάλλακτα σε «έρευνες γνώμης». Ετσι, ως κοινωνικά και πολιτικά αποτιμώσιμο μέγεθος, η (συλλογική) διαφθορά τεκμηριώνεται μέσα από πανταχού παρόντα «διαφθορόμετρα» τα οποία δεν καταγράφουν γεγονότα αλλά κοινωνικές αναπαραστάσεις. Η απόφαση ότι «είμαστε διεφθαρμένοι» στον πρώτο πληθυντικό προκύπτει πάνω στη βάση της πιραντέλειας λογικής ότι ένα αξιόπιστο «δείγμα» πληθυσμού «έτσι δηλώνει» ή «έτσι νομίζει».

Το ζήτημα βέβαια εμφανίζεται πιο περίπλοκο αν εντάξουμε τη διαφθορά στα ανεάνως κινούμενα ιστορικά της πλαίσια. Πράγματι, η ειδοποιητική φιλελεύθερη πρόκληση της διαφθοράς αντιστοιχεί απολύτως στη θεμελιώδη θεσμική και κανονιστική διάκριση ανάμεσα στη δημόσια και στην ιδιωτική σφαίρα. Ενω στη δεύτερη οι ορθολογικές ατομικές συμπεριφορές διέπονται από την καταστατική ιδιοτέλεια του οικονομικού ανθρώπου, στο πλαί-

σιο της δημόσιας σφαίρας ο ενάρετος λειτουργός οφείλει να απεμπολήσει την ορθολογική ιδιοτέλη του «φύση» και να δρα με αποκλειστικό γνώμονα το δημόσιο συμφέρον.

■ Ο ρόλος του κράτους

Παρά τις εσωτερικές του αντινομίες, το κανονιστικό σύστημα λειτουργούσε. Τα πράγματα όμως αλλάζουν. Ο σύγχρονος κόσμος χαρακτηρίζεται από μια διάχυτη ώσμωση ανάμεσα στο ιδιωτικό και στο δημόσιο. Τα πολιτικά και τα επιχειρηματικά συμφέροντα διαπλέκονται, το πολιτικό χρήμα κινείται σε όλα τα μήκη και πλάτη, και οι συμπράξεις και συνέργειες ανάμεσα στις δύο σφαίρες πολλαπλασιάζονται. Η αυστηρή διάκριση ανάμεσα στους δύο λογικά και ιδεολογικά ασύμβατους κανονιστικούς κώδικες είναι λοιπόν ολοένα και πιο δυσχερής. Δεν είναι τυχαίο ότι παντού το ζήτημα μιας πάνδημα πλέον κλυδωνιζόμενης δημόσιας ηθικής βρί-

σκεται στην ημερησία διάταξη. Μολονότι οι «αντιστάσεις» των δημόσιων μηχανισμών στις διάχυτες προκλήσεις της ιδιοτέλειας δεν είναι παντού ίδιες, η κάθε κοινωνία εκκολάπει τα δικά της ιδιότυπα πρότυπα συμπεριφοράς. Εκεί που, όπως συνέβη στην Ελλάδα, ο ιστορικός ρόλος του κράτους αναπτύχθηκε σε άμεση συνάρτηση με τα συμφέροντα των ατόμων που το στελέχωναν η αρχετυπική φιλελεύθερη αρετή δυσκολεύθηκε να επικρατήσει. Οι μεγαλύτερες αντιστάσεις στα εκσυγχρονιστικά προτάγματα ήταν και είναι ιστορικές και «πολιτιστικές».

Με αυτή την έννοια λοιπόν ο αγώνας ενάντια στη διαφθορά είναι μέρος μιας ευρύτερης επιχείρησης ιδεολογικής και πολιτικής κάθαρσης. Μιας κάθαρσης όμως που βρίσκεται κατ' ανάγκη εμπλεγμένη σε μιαν άλυτη ιστορική αντίφαση. Σε μια παγκόσμια συγκυρία όπου εξιδανικεύονται απροσχημάτιστα οι αυτοματισμοί της ουδέτερης αγοράς, όπου οι δημόσιες και κρατικές λειτουργίες απαξιώνονται και εξασθενούνται και όπου η ιδιοτέλης και νοτόμα επιχειρηματικότητα προβάλλεται σαν υψίστη αξία, επιχειρείται ταυτόχρονα η συντήρηση μιας πάντα φετιχοποιημένης αλλά σε μεγάλο βαθμό ιστορικά παρωχημένης δημόσιας αρετής. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται το οξύμωρο. Η απόλυτη ιδεολογική και πολιτική πρόποκαθεδρία του ατομοκεντρικού προτύπου καλείται να αυτολογοκριθεί στο πλαίσιο ενός κανονιστικού υποσυστήματος που εμφανίζεται πλέον ολοένα και πιο απαξιωμένο και ετερόνομο. Το κράτος πρέπει να είναι ενάρετο παρ' ότι φθίνει και οι δημόσιοι λειτουργοί οφείλουν να εμμένουν στην αρετή εις πείσμα της αποδυνάμωσης της εμβέλειας των παρεχόμενων υπηρεσιών τους.

Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας.

Από τη συλλογική στην ατομική ευθύνη

Δεν είναι τυχαίο ότι η επιχείρηση αρετή επενδύεται με ολοένα και πιο ηθικολογικούς τόνους. Σε κοινωνίες που οδηγούν στην ακατάσχετη άνοδο της αθλιότητας και της απόγνωσης, η ηθική φυγή προς τα εμπρός εμφανίζεται ως μόνη δυνατή λύση. Ο καθαγιασμός της κοινωνίας των πολιτών, η προβολή του εθελοντισμού, η παραδοχή ότι κάθε άτομο έχει την αποκλειστική ευθύνη για την προκοπή του και το μέλλον του, η έμμονη ενασχόληση με τα ζητήματα της «εμπιστοσύνης» και των «ατζαμπιτζήδων» εντάσσο-

νται σε ένα πλαίσιο γενικότερης απίσχνανσης όλων των αυτονόητων μέχρι σήμερα κοινωνικών αμοιβαιοτήτων και συμβολικών ανταλλαγών. Στο εξής, η ατομική αρετή δεν προτάσσεται ως αναγκαία σε αυτόματη συνάρτηση με την υψίστη σημασία των συλλογικών αγαθών που υπηρετούνται από τον δημόσιο τομέα αλλά σε συνάρτηση με την ατομική ευθύνη του κάθε ατόμου. Το κάθε άτομο καλείται να ζηήσει επιλέγοντας τις αξιακές του πεποιθήσεις σε έναν κόσμο όπου κανείς δεν χρωστά τίποτε σε κανέναν.

Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο αγώνας εναντίον της διαφθοράς είναι αναγκαίος αλλά άνισος. Η ορθολογική ιδιοτέλεια, όσο καιροκυριαρχεί η ατομική συμπεριφοροκρατία, διαβρώνει τα πάντα. Η δημόσια αρετή δεν ανθίζει παρά μόνο σε έναν καταξιωμένο δημόσιο χώρο. Όλο και περισσότερο, το αρχέτυπο του ενάρετου αλλά μαζί και του ορθολογικά ασύδοτου homo economicus θα θυμίζει το παλαιό (παρωχημένο!) ανέκδοτο του αλβανού τουρίστα.